

Sosiaalipedagogiikan haasteita ja kehitysnäkymiä Virossa

Inger Kraav

Neuvostoliiton kommunistinen puolue yritti vuosikymmeniä luoda uudenlaista, yhtenäistä, sosialistista kansakuntaa. Neuvostovaltion romahtamisen jälkeen jokainen postsosialistinen maa alkoi kuitenkin kehittyä omaan tahtiinsa, omien periaatteiden mukaan.

On ennakoitavissa, että postsosialistisissa maissa poliittinen ja taloudellinen kehitys jatkuu kiivaana. Samalla muutokset koskevat syvältä jokaista ihmistä – yksikään ihmisryhmä ei ole pystynyt jatkamaan totuttua elämäänsä. Eri postsosialististen maiden ongelmat ovat paljolti samanlaisia, mutta jokainen maa tekee kuitenkin omia valintoja omien periaatteiden perusteella ja jatkaa omaa tietänsä. Myös Virossa neuvostolaisen pakkotalouden jälkiseuraukset koskevat jokaista elämänaluetta ja samalla muutokset eri elämänalueilla aiheuttavat muutoksia koko järjestelmässä. Kuumeisen kehityksen jatkuessa yritetään tavoittaa hyvinvointivaltioiden tasoa, mutta sekä yhteiskunnalliset tavoitteet että mallit nähdään eri tavoin. Omaa tietä etsittäessä seurataan joskus pohjoismaiden, joskus USA:n ja muiden hyvinvointivaltioiden esimerkkejä. On kuitenkin huomioitava, että jokainen yksityiskohtakin on osa suurempaa järjestelmää ja toisesta maasta ”lainattu” toimintamalli saattaa johtaa arvaamattomiin seurauksiin uudessa kontekstissa. Päämäärien paljous ja resurssien riittämättömyys aiheuttavat tyytymättömyyttä ja ristiriitoja. Jokaisen päätöksen mahdollisia seurauksia on harkittava monipuolisesti: maan tulevaisuuden ja yleiskehityksen kannalta hyvät päätökset eivät aina johda parhaisiin seurauksiin yksilöiden, erityisesti heikkojen ja köyhien kannalta (myös päinvastoin: yksilöille suotuisa päätös saattaa olla huono laajemmassa mittakaavassa).

Artikkelin tarkoitus on käsitellä sosiaalipedagogiikan nykytilannetta Virossa suhteessa yhteiskunnassa tapahtuviin, sosiaalista syrjäytymis-

tä aiheuttaviin muutoksiin. Lisäksi artikkelissa pohditaan sosiaalipedagogisen teorian ja käytännön kehittymisen edellytyksiä ja haasteita.

Viron nykytilanne ja sosiaaliseen syrjäytymiseen johtavat prosessit

Yleinen yhteiskunnan muutoksiin pohjautuva turvattomuus korostuu lasten elämässä. Virossa on noussut esille pieni varakkaiden ihmisten ryhmä – etevää liikemiehiä ja -naisia, finanssi- ja pankkialalla työskenteleviä, korkeampia virkamiehiä ja -naisia ym. – jotka pystyvät tarjoamaan lapsilleen monipuoliset kehitysmahdollisuudet, maksullisen koulutuksen, vapaa-ajan harrastukset, matkat, laatuvarat ja -vaatteet. Kehittyvä keskiluokka joutuu valitsemaan, mihin rahansa käyttää, ja usein he käyttävät rahaa juuri lasten koulutukseen. Tilastojen mukaan keskiluokka käyttää suuremman osan tuloistaan koulutukseen (kouluttaen sekä itseään että lapsiaan) kuin varakkaiden luokka. Monien keskiluokan edustajien on oltava äärimmäisen säästäväisiä, että rahaa riittäisi heidän haluamaansa koulutusta varten, ja sekä aikuisten että lasten täytyy luopua paljosta muusta. Näin ollen näennäisesti tyydyttävässä kansanluokassa elävät lapsetkin saattavat tuntea itsensä köyhiksi ja syrjäytyneiksi.

Yli neljännes Viron lapsista elää selvästi toimeentulorajan alapuolella (ns. syväköyhiä), ruokakunnista syväköyhiä on puolet tästä eli noin 1/8. Yli puolta lapsista uhkaa köyhyys (Tiit 2000). Mitä enemmän perheessä on lapsia ja mitä vähemmän työssäkäyviä aikuisia, sitä suurempi riski lapsella on lukeutua köyhien joukkoon.

Tulojen riittämättömyys ei kuitenkaan ole ainoa riskitekijä lapsen elämässä, vaikka taloudelliset ongelmat koskettavatkin kaikkia elämänalueita (Niemelä & Kraav 1995). Perheen *tulotason* on oltava riittävän korkea, jotta voidaan taata lapsen normaali kehitys; perheen *sosiaalisen aseman* on oltava riittävän korkea, jotta lapsi voisi kokea itsensä tasa-arvoiseksi ikätovereidensa joukossa; perheen on pystyttävä tarjoamaan riittävästi *sosiaalisia kontakteja* sekä aikuisiin että ikätovereihin, jotta lapsen valmiudet osallistua yhteiskunnan toimintaan sen kaikilla tasoilla kehittyisivät ja hän omaksuisi myös yhteiskunnan arvojärjestyksen.

Viron lasten riskinalttius näkyy seuraavassa Ene-Margit Tiitun (2000) artikkeleille perustuvassa taulukossa.

Taulukko 1. Viron lasten sijoittuminen eri perhetyyppeihin ja riskitekiöiden todennäköisyys niissä

	<i>Perhetyyppi</i>	<i>Perheiden %</i>	<i>Taloudellinen riski</i>	<i>Sosiaalinen riski</i>	<i>Vuoro-vaikutusriski</i>
1	Eläkeläis-perhe + lapsi	1	suuri	suuri	suuri: puute lapsiseurasta
2	Työtön + lapsi(a)	5	suuri	suuri	suuri: puute aikuis seurasta
0	1 työntekijä + lapsi	11	kohtalainen	-	suuri: puute sekä aikuis-että lapsiseurasta
3b	1 työntekijä + lapset	9	suuri	-	puute aikuis seurasta
0	1 työntekijä + 1 työtön + lapsi	6	suuri	-	puute lapsiseurasta
4b	1 työntekijä + 1 työtön + lapsia	13	suuri	-	-
5a	2 työntekijää + lapsi	16	-	-	puute lapsiseurasta
5b	2 työntekijää + 2 lasta	17	pieni	-	-
5c	2 työntekijää + yli 2 lasta	10	kohtalainen (suuri)	-	-
6	Yli 2 työntekijää + lapsi(a)	4	riippuu lasten määrästä	-	-

Yksinhuoltajaperheiden ongelmia lisää se, että huoltajat ovat useimmiten naisia ja naisten keskipalkka on Virossa huomattavasti alhaisempi kuin miehillä.

Jens Qvortrup (1991) varoitti jo ennen sosialistisen järjestelmän hajoamista, että kun lasten määrä yhteiskunnassa vähentyy, lasten oikeuksia yhteiskunnassa tunnustetaan yhä vähemmän. Kun yhteiskunnassa ei ole riittävästi resursseja, niitä jaetaan niin, että lasten asema huononee. Viron nykyinen tilanne tarjoaa tästä varoittavan esimerkin ja pakottaa etsimään uusia ratkaisuja tilanteeseen.

Ns. objektiivisten tekijöiden lisäksi lapsen elämään vaikuttavat subjektiiviset tekijät: perheen sisäiset suhteet, vanhempien kasvattaja-ominaisuudet ja -pätevyys. Köyhissä perheissä riskitekijöiden määrä on suuri, mutta yhteiskunnan nopeasta muutoksesta ja arvojärjestyksen horjumisesta aiheutuvia ongelmia on keskitasoisissa ja vauraissakin perheissä. Virossa puhutaan jopa menetetyistä lapsuudesta.

Seuraava kuvio kuvaa vanhempien vaikeuksia postsosialistisissa maissa (kuvio 1).

Yhteiskunnan muutokset

<p><i>Muutokset aikuisten elämässä:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • haasteet työelämässä • työttömyyden uhka • jatko- tai uudelleen- koulutuksen tarve • haasteet taloudessa • asuinpaikan menetyksen pelko • elämän uudelleenjärjestely 	<p><i>Muutokset lasten elämässä:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • koulun uudelleenjärjestely • kilpailu kouluissa • eroavuudet kehitys- mahdollisuuksissa • arvojen ja normien kyseenalaistuminen • uudenlaiset houkutukset • rajojen häviäminen
<p><i>Vanhemmat sosiaalisen syrjäytymisen vaarassa</i></p>	<p><i>Lapset uudessa, vanhemmille tuntemattomassa tilanteessa</i></p>

Vanhemmat eivät jaksa eivätkä osaa auttaa lapsia uudessa tilanteessa

Lasten sosiaalinen syrjäytyminen

Kuvio 1. Lasten sosiaalisen syrjäytymisen taustaa Virossa

Vanhempien on totuttava täysin uusiin elinolosuhteisiin, sillä sekä työelämän vaatimukset että toimeentulomahdollisuudet ovat muuttuneet. Neuvostoliitossa ei ollut työttömyyttä, vaikka kaikki ihmiset eivät saaneetkaan edellytyksiään vastaavaa työpaikkaa. Työsuhteet olivat pitkäaikaisia ja ihanteena oli koko työuran kestävä työskentely samassa työpaikassa, jossa ura saattoi vähitellen nousta. On ollut vaikeaa tottua työskentelemään lyhyissä projekteissa tietäen, että työpaikan voi

menettää, vaikka yrittäisikin parhaansa. Sosiaaliturvajärjestelmä on vasta kehittymässä ja ihmisten työturvattomuus korkea (Väisänen et al. 2000). Tähän saakka virolaisten perusstrategia työturvattomuuden suhteen on ollut kehittää itseään ja hakea lisäkoulutusta, vaikka perheen kannalta se merkitseekin suurta ajan- ja rahanhukkaa eikä aina edes johda toivottuun lopputulokseen.

Lisäpaineita ja myös lisääntyvää turvattomuutta tuovat markkinatalouden yleistymisen sekä hintojen, maksujen ja verojen nousu. Perheet jotka asuvat ennen sotaa rakennetuissa taloissa, ovat joutuneet vakaviin ongelmiin: he joutuvat palauttamaan asuntonsa sen alkuperäiselle omistajalle ja näin menettävät kotinsa. Monet ovat uuden kodin saamiseksi ottaneet isoja lainoja ja ovat nyt ylivelkaantuneet.

Aikuisväestön nykyongelmien kuvaamisen tarkoituksena on antaa kuva vanhempien turvattomuutta aiheuttavien tekijöiden ja arkihuolien paljoudesta. On muistettava, että vanhempien huolista tulee useimmiten perheen huolia, joita lapset joutuvat jakamaan. Vanhemmat painiskelevat huoliensa kanssa eivätkä pysty samanaikaisesti riittävän hyvin perehtymään lasten ongelmiin. He eivät osaa usein aavistakaan, millaisiin vaikeuksiin lapset törmäävät.

On helpompi ymmärtää lasten elämän taloudellisia kuin psyykkisiä ongelmia. Prosenttilukujen esittäminen ruokakuntien riskitekijöistä antaa tilanteesta kuvan vain pääpiirteittäin. Tilanteen ymmärtämiseksi syvemmin tarvitaan käsitystä ongelmien runsaudesta, joita sekä vanhemmat että lapset kohtaavat.

Huoli lasten tilanteesta on pakottanut jo edellisen vuosisadan alkupuolella etsimään mahdollisuuksia vaikuttaa heidän elämäänsä. Vuoden 1924 Geneven julistuksen pohjalta luotiin ”Lapsen oikeuksien sopimus”, jonka YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 1989. Tämän jälkeen vuonna 1996 Strasbourgissa hyväksyttiin ”Lapsen oikeuksien Euroopan sopimus”.

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa suojaamaan lasta ennen syntymää ja sen jälkeen (provision, protection, participation). Se velvoittaa antamaan lapsille turvallisen kodin, jossa lasta ympäröi ”rakkaus, onni ja ymmärrys” ja joka auttaa lasta elämään yhteiskunnassa. Sopimus korostaa lapsen kasvuympäristön molempien osapuolien (kodin ja ammattilaisten) velvollisuuksia. Viro yhtyi sopimukseen jo vuonna 1991 ja yleinen valmius eri maissa käyttää sopimusta selittynee sillä, että ihmiset ovat jo kauan aikaa huomanneet lasten vaikeudet ja olleet huolissaan. Sopimukseen yhtymisen ansiosta Virossa lienee edellytykset luoda lapsia varten turvallinen ympäristö ja taata heidän

perustarpeidensa tyydyttäminen. Sopimuksen vaatimuksia on otettu huomioon lasta ja perhettä käsittelevän lainsäädännön laatimisessa 1990-luvulla.

Virossa ei ole kuitenkaan pystytty välttämään lasten sosiaalista syrjäytymistä. Syrjäytymisen syitä on paljon. Yleensä yhtä ainoata tai pariakin syytä on mahdollista kompensoida kasvatuksella, mutta monen syyn kasaantuminen saattaa aiheuttaa sosiaalista syrjäytymistä.

Suurin riski on niillä lapsilla, joilla ei ole vanhempia tai joiden vanhemmat eivät pysty huolehtimaan perheestä. Kasvatuksen puutteet ja virheet käynnistävät deprivaaation kehän: lapsen sosiaalinen, emotionaalinen ja verbaalinen kehitys on alusta alkaen heikompi kuin ikätovereilla ja se aiheuttaa epävarmuutta ja itsehalveksuntaa. Itseluottamuksen puuttuminen ja alhainen kehitystaso heijastuvat huonoina suhteina sekä opettajiin että oppilastovereihin. Koulu, opettajat, oppilaat ja opiskelu tuntuvat luotaantyöntäviltä, oppiminen on vaikeaa ja on helpompi kuljeksia kaduilla kuin käydä koulua. Kun koti ei anna tukea eikä ole kiinnostunut lapsesta, lapsi viettää yhä enemmän aikaa kaduilla ikätoverien seurassa ja etäännytyä sekä kodista että koulusta.

Perheissä kasvavista lapsista sosiaalisen syrjäytymisen riski on suuri niillä lapsilla, joiden vanhemmat eivät pysty tyydyttämään heidän taloudellisia ja sosiaalisia tarpeitaan. Erityisesti monilapsisissa perheissä ja yksinhuoltajilla vanhempien resurssit ovat rajalliset. Jos he yrittävät tyydyttää lastensa taloudellisia tarpeita, heillä ei riitä aikaa lapsille, ja jos he taas yrittävät löytää aikaa yhdessäoloon, he eivät pysty ansaitsemaan riittävästi.

Ongelmia saattaisi ehkäistä tai lievittää hyvin kehittynyt nuorisotyö ja harrastustoiminta koulun ulkopuolella. Virossa on sekä musiikki-että taidekouluja, urheiluseuroja ja askartelukerhoja, mutta ne ovat maksullisia ja usein niihin eivät pääse juuri riskilapset ja -nuoret. Lapsi- ja nuorisjärjestöjä (Suomen partiolaisten kaltaisia) on vähän ja niissä työskentelevillä aikuisilla on useinkin enemmän käytännöllisiä taitoja ja hyvää tahtoa kuin koulutusta ja tietoja ongelmanuorten auttamiseen.

Lasten ja nuorten ongelmiin liittyen on Virossa (samoin kuin monessa muussa maassa) noussut esille kysymys: mitä yhteiskunnan tulisi tehdä sosiaalisesti syrjäytyneille jäsenille? Miten auttaa syrjäytymisvaarassa olevia lapsia? Nämä ovat sosiaalipedagogiikan peruskysymyksiä, joiden kautta pedagoginen yleisö on tullut tietoiseksi sosiaalipedagogiikan olemassaolosta.

Sosiaalipedagogiikan nykytilanne Virossa

Sosiaalipedagogiikka ei ole Virossa täysin uusi ilmiö, vaikka sen teoreettisesta sisällöstä on aikaisemmin noussut esille vain joitain osia. Sosiaalipedagogiikan historian voi jakaa kolmeen vaiheeseen.

1. Sosiaalipedagogiikan kehitys ennen sotaa eurooppalaisen (Saksan) vaikutuksen alaisena. Sosiaalipedagogisia ideoita esitettiin pedagogisessa kirjallisuudessa, joskaan aina ei käytetty käsitettä sosiaalipedagogiikka. Ajoittain kuitenkin myös käsite sosiaalipedagogiikka esiintyi lehdissä. (Mikser 2000.)
2. Neuvostojärjestelmän aikainen kehitys. Nimitys esiintyi edelleen niin harvoin, että tuskin monetkaan ihmiset tiesivät sen merkitystä. Muutamat sosiaalipedagogiikan suuntaukset kuitenkin tulivat tutuiksi ei vain käytännön, vaan myös teorian kannalta, esimerkiksi makarenkolainen kasvatus kollektiivissa. (Galaguzova 2000.)
3. Itsenäisyyden aika 1990-luvulta alkaen – sosiaalipedagogiikan nopean kehityksen alku Virossa.

Nykyisin sosiaalipedagogiikka on kehittyvä, ristiriitainen ja monimutkainen tieteenala, johon sisältyy monia ongelmia. Eri maissa se kehittyy eri teitä, eri käsityksien mukaan. Viime aikoina sosiaalipedagogiikasta kiinnostuneiden määrä on kasvanut, joskin samalla ovat ”heränneet” sen vastustajatkin, jotka kritisoivat sosiaalipedagogiikkaa omista näkökulmistaan. Jo sosiaalipedagogiikan olemus nähdään eri tavoin. Sekä tieteenalan puolustajilla että sen vastustajilla on asiasta oma käsityksensä.

Virossa on nykyisin kolme näkemystä sosiaalipedagogin merkityksestä:

- Sosiaalipedagogi on alemman tason sosiaalityöntekijä, joka ei tarvitse akateemista sivistystä.
- Sosiaalipedagogi on erityispedagogi, jonka koulutukseen on lisätty sosiaalityön moduuli.
- Sosiaalipedagogi on sosiaalipedagogiikan alan koulutuksen saanut asiantuntija.

Tilannetta vaikeuttaa se, että teorian osuus sosiaalipedagogien koulutuksessa on melko heikko, virolaista teoriaa ei oikeastaan ole vielä kehittynyt. Kun neuvostoaikainen suljettu maailma on avautunut ja on alettu etsiä uusia ideoita ja suuntauksia ulkomailta, on törmätty monenlaisiin eri käsityksiin. Englanninkielinen kirjallisuus on ollut parhaiten saavutettavissa ja monet asiantuntijat ovatkin ottaneet mallia amerikka-

laisista teorioista. Englanninkielessä käytetään harvoin sosiaalipedagogiikan käsitettä, mikä on saanut monet pedagogit vastustamaan koko sosiaalipedagogiikkaa. On sanottu, että sosiaalipedagogiikalla ei ole mitään uutta tarjottavaa, mikä ei kuuluisi jo muiden tieteenalueiden sisältöön. Amerikkalaisissa traditioissa korostetaan sosiaalityön merkitystä, kouluihinkin on yritetty palkata sosiaalityöntekijöitä. Tämän tyyppisessä sosiaalityössä on runsaasti sosiaalipedagogiikan elementtejä (Kadajane 2001), mutta sitä erottavat sosiaalipedagogiikasta päämäärät ja pedagogisten perusteiden puuttuminen.

Viron sosiaalipedagogiikan kehitykseen on vaikuttanut myös kosketus pohjoismaisen sosiaalipedagogiikan teoriaan ja käytäntöön. Käytännön työssä Viro on tehnyt erittäin tiivistä yhteistyötä Tanskan, mutta myös Suomen ja Ruotsin kanssa. Tanskan vaikutuksesta vahvistui sosiaalipedagogiikan erityispedagoginen suuntaus, Ruotsin kautta tutustuttiin syvemmin kouluväkivallan ja lasten hyväksikäytön kysymyksiin. Suomen pedagogien ja erityispedagogien kanssa on ollut eniten yhteyksiä ja on nautittu (maiden ja kielten läheisyyden ansiosta) mahdollisuudesta seurata kenttätöitä ja lisätä yhteisymmärrystä. Suomessa on toteutettu paljon projekteja ja tehty yhteistyötä, joissa on sosiaalipedagogista ainesta. Myös sosiaalityöhön on ollut mahdollisuus tutustua tukeutumalla sosiaalitieteisiin Suomessa (Tulva 1994; Leino 2000) ja tästä on kehittynyt sosiaalityöstä alkunsa saanut sosiaalipedagogiikan haara.

Kasvatustieteiden opetus itsenäisenä tieteenalueena alkoi Virossa 1990-luvulla. Kasvatustieteiden opetussuunnitelmaan kirjoitettiin alusta alkaen käsite sosiaalipedagogiikka, vaikka sen alueen erikoistuntijoita ei ollut. Vuonna 1989 alkaneen yhteistutkimuksen ansiosta Tarton yliopistolla oli jo tuolloin sopimus Kuopion yliopiston kanssa ja näin Viron sosiaalipedagogisen teorian kehitykseen vaikutti alusta alkaen suomalainen näkemys sosiaalipedagogiikasta. Sosiaalipedagogiikan opetusta aloitti Tarton yliopistossa vieraileva professori Juha Hämäläinen, jonka teos ”Johdatus sosiaalipedagogiikkaan” käännettiin myös viroksi ja on käytettävissä sosiaalipedagogiikan oppikirjana (Hämäläinen 2001). Suomenkieliset perusteellisemmat teokset ovat olleet myöskin virolaisten opiskelijoiden käytössä. Jatko-opiskelija Rain Mikser sai mahdollisuuden opiskella sosiaalipedagogiikkaa puoli vuotta Kuopion yliopistossa professori Hämäläisen ohjauksella ja on aloittanut perinpohjaista Viron sosiaalipedagogiikan historian tutkimusta.

1990-luvulla sosiaalipedagogiikkaa on yritetty opettaa monessa eri yhteydessä. Kasvatustieteiden ja opettajakoulutuksen yhteydessä on

tarjottu sosiaalipedagogiikan johdantokurssia ja korkeakouluissa on kehitetty myös sosiaalipedagogin ammattikoulutusta, mutta käsitykset sosiaalipedagogiikan olemuksesta ja sosiaalipedagogin tehtävistä eroavat olennaisesti toisistaan. Oppiaineen heikkoutta osoittaa myös se, että erikoistumiskoulutus sosiaalipedagogiksi on muutamissa korkeakouluissa aloitettu ja taas lopetettu, se ei ole osoittautunut riittävän elinvoimaiseksi. Opetussuunnitelmat ovat olleet sen kehittäjän näkemyksen mukaisia eivätkä ole saaneet laajempaa kannustusta. Nuorten on vaikea perehtyä tieteeseen, josta ei oikeastaan tiedetä, mikä se on ja missä se olisi käytettävissä. Oppiaineen jatkuva esille nouseminen eri yhteyksissä osoittaa, että tarvetta siihen kuitenkin on.

Viime aikoina sosiaalipedagogiikka on näyttänyt Virossa vakain-
simmin liittyvän kasvatustieteisiin. Kun ottaa huomioon erityisesti sosiaalipedagogiikan pedagogisen puolen, on korostettava eettisen kasvatuksen tarvetta yhteiskunnassa haasteena sosiaalipedagogiikalle. Syrjäytymistä ei tule ehkäistä vain syrjäytymisen vaarassa olevia auttamalla, vaan kaikkien lasten/nuorten arvokasvatuksella. Sosiaalipedagogiikan vanhemmassa perinteessä oli eettis-normatiivisilla teorioilla tärkeä sija, sosiaalipedagogiikan avulla pyrittiin yhteiskunnan siveellisyteen (Hämäläinen & Kurki 1997; Launonen & Puolimatka 1999). Saattaa olla, että yksi syy sosiaalipedagogiikan merkityksen vähentelyyn yhteiskunnassa onkin sen pyrkimys kasvattaa. On paljon mukavampaa lähteä arvokonstruktivismista ja sanoa, ettei ole mitään pätevää keinoa verrata arvojen hyvyttä keskenään (Launonen & Puolimatka 1999), mikä merkitsisi, että ei ole mitään syytä nostaa esille joitakin arvoja kasvatuksen kautta. Ilman objektiivisia arvoja mielekäs perusta ihmisen identiteetin määrittelemiseksi puuttuu, mikä huomattavasti vähentää kasvattajien vastuuta.

Sosiaalipedagogin koulutuksen sisältö riippuu sosiaalipedagogiikan teoreettisista perusteista. Teorian pohjalta on mahdollista kehittää myös näkemystä sosiaalipedagogin tehtävistä. Teorian vahvuus poistaisi myös yhteensopimattomat käsitykset sosiaalipedagogien koulutuksen sisällöstä. Nykyisin on teorian kehityksessä korostettu psykologista ja pedagogista puolta filosofis-eettisen kustannuksella. Jos ajatellaan kysymystä ihmisen identiteetin olemuksesta ja eheästä minuudesta postmodernin pirstoutuneen minuuden vastakohtana, on mahdollista tajuta sosiaalipedagogiikan tehtäviä uudessa ja hyvin nykyaikaisessa ulottuvuudessa (Launonen & Puolimatka 1999).

Teorian kehitys tapahtuu parhaiten, kun käytännössä sovelletaan teoreettisia ideoita ja sovellutusta analysoidaan teorian kannalta.

Sosiaalipedagogisen toiminnan kehitys ja haasteet

Virossa tarvitaan sosiaalipedagogiikkaa ennen kaikkea seuraavilla elämänalueilla:

- lasten/nuorten sosiaalisen syrjäytymisen ehkäiseminen, sosiaalisesti syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten auttaminen selviytymään, toteuttamaan itseään ja integroitumaan yhteiskuntaan.
- vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä, apu ja koulutus vanhemmille;
- nuorten, nuorten aikuisten ja aikuisten tukeminen, heidän auttamisensa löytämään paikkansa elämässä, ammatin, työtä ja normaaleja ihmissuhteita, sekä ”deprivaation kehän” katkaiseminen.

Nuorisotyö kuuluu sosiaalipedagogiikan varhaisiin traditioihin, esimerkiksi Saksassa sosiaalipedagoginen nuorisotyö kehittyi voimakkaasti jo I maailmasodan jälkeen (Böhnisch 1997). Viron nykytilanteessa työ nuorten ja katulasten parissa on erittäin tarpeellista ja sen tärkeimpinä tehtävinä voisi pitää tukioppilaiden koulutusta ja katulasten auttamista.

Lapsuuden epäsosiaalinen käyttäytyminen ennustaa vakavia ongelmia tulevaisuudessakin, esimerkiksi koulun keskeyttäminen, päihteiden käyttö, aggressiivisuus, eettiset ongelmat ym. Virossa on yli puolet oppilaista kokenut joskus koulukiusaamista. Seitsemän prosenttia oppilaista on kiusaajia, kahdeksan prosenttia uhreja ja kaksi prosenttia kiusaajia, jotka samanaikaisesti itsekkin ovat kiusaamisen uhreja (Kõiv 2001). Kaikkien kiusaamisen osapuolien kehitykseen jää kokemuksista tietty jälki, mutta opettajat tuskin pystyvät heitä auttamaan.

Vuonna 1995 aloitettiin Virossa tukioppilaiden koulutusta. Esi-merkkejä etsittiin monesta maasta (Suomesta, Saksasta, USA:sta), mutta koulutusohjelman, menetelmien ja strategioiden laatimiseksi yritettiin kuitenkin löytää oman maan tarpeita vastaava oma malli. Projektin johtajat tutustuivat sosiaalipedagogisiin periaatteisiin ja ovat työssään jatkuvasti tukeutuneet sosiaalipedagogiikkaan (Praks 2001). Nykyisin alkuperäisen koulutuksen saaneet kouluttavat jo opettajia ja oppilaita kunnissa ja kaupungeissa koko Virossa, kun koulu tilaa koulutuksen. Jokaisesta koulusta yritetään saada opettajista ja oppilaisista koostuva ryhmä, jossa tuetaan toisiaan ja pystytään yhdessä auttamaan lapsia, joilla on ongelmia (kouluväkivalta, päihteet, ristiriidat kotona tai koulussa ym.).

Virossa noin 4000 oppivelvollista lasta (2,6 %) ei käy koulua. Osa heistä on kehitysvammaisia, joita varten pitäisi tietenkin myös olla opiskelupaikkoja, osa on vanhempien työn takia ulkomailla, mutta osasta on tullut katulapsia (Tiit & Eglon 2000, 19–20). Tiedetään myös, että 70 prosenttia nuorista, jotka keskeyttävät koulunkäyntinsä, on seuraavan kolmen vuoden sisällä tekemisissä poliisin kanssa (Walker 1995, 6).

Sosiaalipedagogisia periaatteita noudattavat myös Lastensuojeluliiton vapaaehtoiset työntekijät työssään katulasten parissa Tartossa. Suuri osa heistä on Tarton yliopiston opiskelijoita ja he ovat lukeneet sosiaalipedagogiikkaa kasvatustieteiden opiskelun yhteydessä. Heidän kauttaan sosiaalipedagogisen työn periaatteet leviävät laajemmalle.

Vaikka nuorisotyö kaduilla ym. on hyvin tärkeää, on sillä tavalla vaikea tavoittaa kaikkia syrjäytymisvaarassa olevia lapsia. Kenttätyötä ei saa lopettaa, mutta sen lisäksi olisi hyödyllistä aloittaa sosiaalipedagogista työtä myös kouluissa – juuri koulun kautta olisi mahdollista löytää riskilapsia ja ajoissa aloittaa ennaltaehkäisevää työtä.

Koulu saattaa auttaa ongelmalapsia, mutta vaikka opetussuunnitelman tavoitteissa korostetaan sosiaalista kasvatusta ja eettisiä arvoja, on koulu todellisuudessa orientoitunut antamaan tietoja ja kehittämään lasten älyllisiä kykyjä. Koulun arjessa ei ole oikeastaan aikaa eikä mahdollisuuksia henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen oppilaiden kanssa. Koulu saattaa reagoida oirekäyttäytymiseen, mutta voimia ja taitoa oireiden ennakoimiseen ei riitä. Teoreettisellakin tasolla on aloitettu lasten epäsosiaalisen käyttäytymisen laajamittaisia tutkimuksia vasta viime vuosisadan viimeisillä vuosikymmenillä; on yritetty arvioida, lajitella, löytää syitä ja edellytyksiä, kehittää asiaan puuttumisen strategioita (Stroff et al. 1997). Sodanjälkeisessä Virossa voidaan sen suuntaisten tutkimuksien historia yhdistää Heino Liimetsin nimeen, joka 1960-luvulla aloitti laajamittaisen kasvatusvaikeuksien ja ongelmalasten tutkimuksen. 1990-luvulla on ongelmalasten tutkimuksia syvyysuuntaan kehittänyt Kristi Kõiv, jonka sosiaalipedagogiikkaan suuntautuvia tutkimustöitä käytetään sekä teoreettisten tutkimuksien perusteena että praktisen toiminnan apuaineiksena ja -neuvona perhe-työssä, lastensuojelun eri yhteyksissä, erityiskouluissa ja -laitoksissa.

Opettajat eivät kuitenkaan vielä tajua riittävän hyvin lasten epäsosiaalisen käyttäytymisen vakavuutta. He eivät tiedä, miten tiivis yhteys on esikoulussa tapahtuvan epäsosiaalisen käyttäytymisen ja nuoruusiän rikollisen käyttäytymisen välillä, eivätkä he useinkaan osaa reagoida lasten oireisiin.

Jokaisella elämänalueella on monta ongelmaa, joita sosiaalipedagogisin keinoin tulisi ehkäistä ja lievittää. Kun ottaa huomioon sosiaalisen syrjäytymisen ja siihen liittyvien ongelmien kasvun yhteiskunnassa, olisi tarpeellista soveltaa sosiaalipedagogiikkaa jo kouluissa. Sosiaalipedagogin tulisi ajoissa puuttua sosiaalisista syistä ja kasvatuksen puutteista lähteviin vaikeuksiin. Hänen olisi neuvottava oppilaita opiskelun ainevalinnoissa. Sosiaalipedagogilta odotetaan taitoa tehdä yhteistyötä vanhempien kanssa, usein opettajat eivät siihen pysty. Eniten, enemmän kuin perhe- ja nuorisotyössä, tarvittaisiin sosiaalipedagogisia strategioita koulussa. Tähän asti ne tehtävät on uskottu koulupsykologeille, joita on vähän ja joilla on muutenkin hyvin paljon tehtäviä, tai opettajille, joilta puuttuu vastaava koulutus. Kuraattorin virkaa Viron kouluissa ei ole; kuraattorin tehtävät on siirretty luokanvalvojidelle toivoen, että he pystyvät opetustyönsä ohessa ehkäisemään ja lievittämään koululaisten elämän ja kehityksen vakaviakin ongelmia.

Koulun sosiaalipedagogin toimenkuvaa hahmotettaessa päädyttiin Virossa kahden viran yhdistämiseen: sosiaalipedagogin koulutusta tarjotaan ihmisopin (*inimese õpetus*) opettajille. Noiden kahden alueen perustehtävät ja tarkoitus ovat hyvin läheisiä, joskaan eivät juuri samoja. Koska kuntien valtuustot eivät pidä tarpeellisena perustaa kouluihin sekä sosiaalipedagogin että ihmisopin opettajan virkoja, kahden viran yhdistäminen saattaisi antaa mahdollisuuden molempien toteuttamiseen.

Ihmisoppi on omintakeinen aineiden yhdistelmä, jonka tehtävänä on auttaa oppilaita tuntemaan itseään ja selviytymään fyysisesti ja psyykkisesti terveenä omassa elämässään ja ihmissuhteissaan. Ajatus opettaa ihmisoppia sai alkunsa 1980-luvun lopussa, kun Neuvostoliitto oli jo hajoamassa ja virolaiset ideoivat uuden, oman kansallisen koulun kehittämistä. Sosialistinen koulu oli ollut melko vahva reaaliaineiden opetuksessa, mutta kasvatustyössä oli tuettava ideologista suuntausta. Opetusministerin vaatimuksesta 1980-luvulla koko Pedagogiikan tutkimuksen instituutin henkilökunta temmattiin mukaan tutkimukseen, joka käsitteli koulun ideologista tehtävää ja muut tutkimusaiheet lakkautettiin. Vuosia oli taisteltu sen puolesta, että saataisiin perheopetusta ja terveyskasvatusta koulun opetussuunnitelmiin, mutta opetus oli kuitenkin tiedollisesti orientoitunutta ja sekä sosiaalinen että eettinen kasvatusta koulussa oli heikkoa.

Ihmisopissa on yritetty yhdistää psykologiaa, terveyskasvatusta, perheopetusta ja filosofiaa. Tarkoitus oli opettaa ihmisopin aineita koko koulunkäynnin ajan esikoulusta lukioon. Kaikki aineet olisivat tiiviissä yhteydessä ja opetus huipentuisi filosofian kurssiin, jossa annettaisiin

filosofis-eettinen yhteenvedo koko koulunkäynnin aikana opitusta ihmisopista. Ideaa on ollut vaikea toteuttaa, ja monesta opettajasta tuntui vaikealta ja turhaltakin opettaa jotakin ihan uutta. Esimerkkejä etsittiin ulkomailta, mutta sieltä tällaista integroitua oppiainetta ei löytynyt.

Noin kymmenessä vuodessa on valmistunut opetussuunnitelma (taulukko 2) ja kaikkien aineiden oppikirjat, osittain myös opettajienkirjat ja työvihkot. On aloitettu myös ihmisopin opettajien koulutusta. Aluksi yritettiin yhdistää ihmisoppia ja kansalaisopetusta yhdeksi aineeksi ja peruskoulun ala-asteella se onkin perusteltua, koska yhteisiä aihepiirejä on paljon. Tämän vuoksi taulukkoon on merkitty myös kansalaisopetuksen paikka, vaikka nykyisin näitä aineita käsitellään erillisinä.

Taulukko 2. Ihmisoppi Viron kouluissa

<i>I kouluaste</i>	<i>Luokka</i>	<i>Aineen nimitys</i>	<i>Aineen sisältö</i>
	I luokka	Ihmisoppi	Minä itse
	II luokka	Ihmisoppi	Minä ja kotini
	III luokka	Ihmisoppi	Minä ja toiset
<i>II kouluaste</i>	IV luokka	Kansalaisopetus	
	V luokka	Ihmisoppi	Terveys
	VI luokka	Ihmisoppi	Murrosikä
<i>III kouluaste (yläaste)</i>	VII luokka	Ihmisoppi	Murrosikä
	VIII luokka	Ihmisoppi	Terveyskasvatus (valinnaisena)
	IX luokka	Kansalaisopetus	
<i>Lukio</i>	Lukio I	Ihmisoppi	Psykologia tai perheopetus*
	Lukio II	Ihmisoppi	Psykologia tai perheopetus (valinnaisena)
	Lukio III	Kansalaisopetus	Filosofia (valinnaisena)**

* Lukiossa on koululle pakollista opettaa yksi ihmisopin kurssi, joko psykologian yhteydessä tai erillisenä ihmisoppina.

** Filosofista ei oikeastaan ole tullut ihmisopin osaa ja vuodesta 2001 sen opettaminen on ollut koulun päätettävissä. Valinnaisia aineita on tarjottu vielä useita, esimerkiksi ensiapu, käyttäytyminen ja etiketti, muoti ja tyyli ym.

Koulun sosiaalipedagogin ja ihmisopin opettajan työssä vaaditaan paljon samanlaista pätevyyttä, myös molempien tehtävissä on paljon yhteistä. Voisi sanoa, että molemmilla päämäärät ovat samoja, vaikka toimintamahdollisuudet ja -menetelmät eroavatkin. Tähän pohjautuu ajatus virkojen yhdistämisestä: ihmisopin tunneilla opettaja saisi kosketuksen kaikkiin oppilaisiin, hän oppisi tuntemaan heitä ja tutustuisi sekä oppilaiden ongelmiin että ongelmaoppilaisiin. Tunneilla toimintaan ryhmissä tai yksilöiden kanssa on hyvin vähän mahdollisuuksia – ne mahdollisuudet opettaja saattaisi löytää sosiaalipedagogin työssä. Koulun sosiaalipedagogin tehtävät ovat seuraavat:

- tukea oppilaita heidän subjektiivensa kehityksessä, omien edellytyksien käyttöön ottamisessa, integroinnissa yhteiskuntaan
- auttaa käyttäytymisen ja edistymisen ongelmissa, joilla on sosiaaliset syyt
- puuttua syrjäytymiseen koulussa, jotta siitä ei kehittyisi syrjäytymistä yhteiskunnassa
- oppivelvollisuuden laiminlyönnin, koulun keskeyttämisen, opiskelusta luopumisen ongelmat
- kouluväkivallan ongelmat
- epäsosiaalinen ja rikollinen käyttäytyminen
- ennaltaehkäisy ja apu päihteitä käyttäville
- ammatinvalinnanohjaus
- yhteistyö kotien, vanhempien, (koulu)psykologin ym. kanssa

Kaikkiin tehtäviin liittyy sekä ennaltaehkäisevä että ongelmiin puuttuva ulottuvuus. Saattaa olla, että sosiaalipedagogilta odotetaan ennen kaikkea ennaltaehkäisevää toimintaa. Vaikeita oireita ja ongelmia varhain tarvitaan usein psykologista tai psykiatrista syväanalyysia ja pitkäaikaista hoitoa. Ihmisoppi sisältää ongelmien ennaltaehkäisyä palvelevaa ainesta: ala-asteelta alkaen keskustellaan lasten kanssa heidän persoonallisuudestaan, ihmissuhteistaan ja tärkeistä asioistaan elämässä. Terveyskasvatuksen yhteydessä pohditaan terveellisten elämäntapojen arvoa ja huumeiden käytön syitä ja seurauksia jne. Ihmisoppi tukee elämässä tarvittavien valmiuksien kehittymistä; ryhmissä voidaan lisäksi keskustella, tuoda esille omia mielipiteitä ja kuunnella ikätoverien pohdintaa. Ryhmittäin on mahdollista kerääntyä myös koulun ulkopuolella ja jatkaa epävirallisessa ilmapiirissä keskustelua aroista aiheista. Sosiaalipedagogin on tällaisissa ryhmissä mahdollista käyttää terapiankaltaisia, hoidollisia menetelmiä: roolileikkejä, draamaa, seikkailupedagogiikkaa ym.

Koulun sosiaalipedagogin yksi tärkeä tehtävä on yhteistyö kotien ja vanhempien kanssa. Se on tarpeellista aina kun lapsi laiminlyö oppivelvollisuuttaan, mutta myös lähes kaikki muut lapsen ongelmat edellyttävät yhteydenottoa vanhempiin. Yhteistyössä koko luokan vanhempien kanssa olisi mahdollista sopia säännöistä, jotka auttaisivat ehkäisemään ennalta lasten päihteiden käyttöä. Opettajien ja koulupsykologien yleinen toivomus Virossa onkin ollut siirtää perhetyö sosiaalipedagogeille. Perhetyö nähdään sosiaalipedagogin yhtenä tärkeänä tehtävänä (Kraav 2000).

Perheissä näkyy vanhempien epävarmuus sekä lapsen kehitystä ja kasvatusta koskevien tietojen ja taitojen puute. Vastauksissa kyselylomakkeisiin virolaiset vanhemmat useammin kuin esimerkiksi suomalaiset vanhemmat myöntävät, että he ovat usein avuttomia kasvatustilanteissa ja haluaisivat saada neuvoja ja opetusta (Hämäläinen et al. 1994).

Jo sosiaalipedagogiikan historiassa korostettiin perhetyön tärkeyttä ja erityisesti perheen ja yhteiskunnan tavoitteiden yhteensopivuutta (Böhnisch 1997). Nykyäänkin pedagogisen perhetyön on kuuluttava sosiaalipedagogin työtehtäviin. Koko perhetyötä koulun sosiaalipedagogi ei pysty kuitenkaan tekemään. Monessa maassa on senkaltaista työtä varten kasvatusta- ja perheneuvoloita, joilla on jo pitkät perinteet. Alunperin on neuvoloiden tavoitteena ollut ns. vaikeasti käsiteltävien lasten tutkiminen ja auttaminen (Linna 1988), mutta toisinaan on jouduttu työskentelemään koko perheen kanssa.

Virossa toimi vuosina 1936–1940 Kotikasvatuksen instituutti, joka otti tehtäväkseen kouluttaa koko Viron vanhempia nostaakseen kotikasvatuksen tasoa. Vanhemmille järjestettiin kunnittain opetuspäiviä, kursseja ja seminaareja ja julkaistiin paljon kirjallisuutta. Opetuksen järjestämiseen otettiin mukaan koulu ja kirkko. Kotikasvatuksen instituutin johtaja pyysi audienssia Viron presidentiltä ja sai varat, joilla jokaiselle äidille heti lapsen syntymän jälkeen lahjoitettiin kirja ”Äiti ja lapsi”, jossa opetettiin hoitamaan ja kasvattamaan pikkulasta. Sosialis-tisella kaudella instituutin työ lakkautettiin ja vasta 1970-luvulla onnistuttiin sekä Tartossa että Tallinnassa (myöhemmin vielä parissa muussa kaupungissa) perustamaan perheneuvoloita. Neuvoloissa neuvottiin asiakkaita, joilla oli perheongelmia – tavallisesti ristiriitoja avioliitossa ym. – mutta pieni osa konsultaatioista käsiteli myös kasvatuskysymyksiä.

Viron itsenäistymisen jälkeen vanhempainkoulutuksen idea nousi uudelleen esille. Vanhemmat, jotka uudessa tilanteessa törmäsivät vaikeuksiin, valittivat avuttomuuttaan ja kasvatusvaikeuksia (Kraav &

Lahikainen 2000). 1990-luvun lopulla instituutti luotiin uudelleen, nyt nimellä Perhekasvatuksen instituutti, koska toiminta-alueita oli tarkoituksella laajentaa. Perhekasvatuksen instituutin tehtävät ja päämäärät ovat suurelta osin sosiaalipedagogisia. Tarkoituksena on opettaa ja kasvattaa vanhempia, niin että he itse pärjäisivät kasvatustehtävässä ja pystyisivät ohjaamaan lapsia sosiaalisesti hankalissa olosuhteissa ja riskitilanteissa. Työ on sekä ennaltaehkäisevää että ongelmien käsittelyyn suuntautuvaa. Instituutti on ollut toiminnassa vasta pari vuotta. Tähän asti perustehtävänä on ollut kouluttajien kouluttaminen: instituutin osastot perustetaan eri puolille Viroa, ja vaikka pidetään yhteyttä ja saadaan apua instituutin keskukselta Tartosta, tarvitsevat kaikki työntekijät sosiaalipedagogista koulutusta.

Tulevaisuudessa on Perhekasvatuksen instituutille suunniteltu seuraavat toiminta-alueet:

- vanhempien (ja tulevien vanhempien) koulutus ja neuvonta, avioliittokoulutus ja vanhempien kouluttajien kouluttaminen;
- tutkimustyö: perheiden auttamiseksi on pakko tietää perheissä tapahtuvista prosesseista ja tendensseistä, ja lisäksi tarvitaan myös soveltavia tutkimuksia;
- tiedotustyö: välittää vanhemmille ja perheille tarpeellista tietoa radion, TV:n, lehtien ja konferenssien kautta;
- kustantaminen: julkaista vanhemmille hyödyllisiä kirjoja ja artikkeleita lasten kehityksestä, kasvatuksesta, avioliitosta sekä valmistaa esitteitä, videoita ym.

Tehtäviä on paljon ja työtä tehdään yhdessä muiden järjestöjen, esimerkiksi Lastensuojeluliiton kanssa. Perhekasvatuksen instituutti kuuluu ns. kolmanteen sektoriin, työ on vapaaehtoistyötä ja yhtäkään palkattua työntekijää ei ole.

Nykytilanne Viron sosiaalipedagogiikan kehityksessä on monimutkainen. On toiminta-alueita, jotka kehittyvät nopeasti ja työn sosiaalipedagoginen suuntaus on selvästi huomattavissa, mutta vielä enemmän on alueita, missä on vaikea erottaa sosiaalityötä, sosiaalipedagogiikkaa ja kasvatustiedettä. On vaarana, että joku alue laajenee ja mahdollisuudet kehittää sosiaalipedagogista työtä vähenevät, mutta parhaassa tapauksessa kaikki nämä alueet tukevat toisiaan ja hyötyvät yhteistoiminnasta. Käytännöllisenä päämääränä on toimia lasten, nuorten ja aikuisten hyväksi syrjäytymisen ehkäisemiseksi, ja on vain hyvä, kun on käytettävissä monen toiminta-alueen resursseja.

Käytännöllisiäkin päämääriä on mahdollista saavuttaa vain vahvan teorian kautta. Sosiaalipedagogista teoriaa kehittämällä avataan uusia

mahdollisuuksia sekä tuleville teoreettisille tutkimuksille, sosiaalipedagogien koulutukselle että monille eri käytännön toimintamuodoille. Tällöin sosiaalipedagogiikka voisi myös parhaiten auttaa ihmisiä nopeasti muuttuvan maailman käytännöllisissä ja teoreettisissa ongelmissa.

Lähteet

- Böhnisch, L.* 1997. Sozialpädagogik der Lebensalter. Eine Einführung. Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Galaguzova, M. A.* (red.) 2000. Sotsialnaja pedagogika. Kurs lektzii. Moskva: Vados.
- Hämäläinen, J.* 2001. Sissejuhatus sotsiaalpedagoogikasse. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hämäläinen, J., Kraav, I. & Raudik, V.* 1994. Perhekuulttuurit ja vanhemmuus Suomessa ja Virossa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 16. Kuopio
- Hämäläinen, J. & Kurki, L.* 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: WSOY.
- Kadajane, T.* 2001. Koolisotsiaaltöö käsiraamat. TÜ Kirjastus.
- Kraav, I.* 2000. Virolaisten opettajien näkemyksiä sosiaalipedagogin tehtävistä koulussa. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 2, 185–199.
- Kraav, I. & Lahikainen, A. R.* 2000. Perheen turva ja turvattomuus. Teoksessa P. Niemelä & A. R. Lahikainen Inhimillinen turvallisuus. Tampere: Vastapaino, 91–117.
- Launonen, L. & Puolimatka, T.* 1999. Sosiaalipedagogiikan ihmiskäsitykset ja etiikka. Kuopion yliopisto. Koulutus- ja kehittämiskeskus. Opetusjulkaisuja 5. Avoin yliopisto. Kuopio.
- Kõiv, K.* 2001. Antisotsiaalse käitumise probleemid. Teoksessa I. Kraav & K. Kõiv Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis. Tartu: OÜ Vali Press, 101–130.
- Leino, M.* 2000. Õpetaja sotsiaaltöö tegijana: sotsiaalpedagoogika. Monograafia. Tallinn: TPÜ toimetised A 18 Humaniora.
- Linna, P.* 1988. Psykiatriis-yhteiskunnallisesta työstä kasvatus- ja perheneuvonnaksi. Suomen kasvatusneuvolatoiminnan juurien ja kehityksen tarkastelua. Suomen kasvatusneuvola liiton tutkimus. Osa I. Helsinki.
- Mikser, R.* 2000. Sotsiaalpedagoogiline diskussioon Eesti haridusperiodikas esimesel iseseisvusperioodil. Teoksessa Haridus ja sotsiaalne tegelikkus. Artiklite kogumik. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr. 10. Tartu, 127–135.

- Niemelä, P. & Kraav, I. 1995. Sosiaalisen turvattomuuden perusulottuvuudet Suomessa ja Virossa. Teoksessa P. Niemelä & I. Kraav (toim.) Turvattomuus Suomessa ja Virossa. Artikkeleita eri ikävaiheista ja elämänalueilta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 32. Kuopio, 13–71.
- Praks, A. 2001. Tugiõpilased tahavad parandada maailma. Teoksessa Kasvatus ja aated. Artiklite kogumik. Tartu Ülikooli Pedagoogika osakonna väljaanne nr. 11. Tartu, 140–147.
- Qvortrup, J. 1991. Childhood as a social phenomén – an introduction to a series of national reports. Eurostat report 46.
- Stroff, D. M., Breiling, J., & Maser, J. D. 1997. Antisocial behavior research: An introduction. Teoksessa D. M. Stroff, J. Breiling & J. D. Maser (eds.) Handbook of antisocial behavior. New York: John Wiley & Sons, Inc., XIII–XVII.
- Tiit, E.-M. 2000. Lastega leibkondade majanduslik toimetulek ja vaesusrisk. Teoksessa D. Kutsar (toim.) Lapsed Eestis. Tallinn: ÜRO, 27–29
- Tiit, E.-M. & Eglon, A. 2000. Lapsed ja haridus. Teoksessa D. Kutsar (toim.) Lapsed Eestis. Tallinn: ÜRO, 19–22.
- Tulva, T. 1994. Sotsiaalsed probleemid Eestis. Haridus, 3, 20–23.
- Väisänen, R., Kraav, I. & Niemelä, P. 2000. Insecurity related to working life by age groups in Finland and Estonia in the 1990s. International Journal of Social Welfare 9, 158–168.
- Walker, H. M., Colvin, G. & Ramsey, E. 1995. Antisocial behavior in school: Strategies and best practices. Pacific Grove, California: Brooks / Cole Publishing Company.